

მანანა ფხაკაძე, ქეთევან გარდაფხაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო

თეიმურაზ ბატონიშვილის პოემა ტროის ომზე

საკვანძო სიტყვები: თეიმურაზ ბატონიშვილი, ტროის ომი, ბერძნული მითოლოგია.

პირველი ქართველი აკადემიკოსის,¹ თეიმურაზ ბატონიშვილის (1782-1846) ტროის ომის ამსახველი პირველი პოეტური თხზულება – პოემა „ტროადის დარღვევა ანუ მეხადის ვაშლის განმარტება“ რამდენჯერმე გამოიცა. პირველად იგი დაიბეჭდა ჟურნალ ცისკარში 1860 წელს,² შემდგომ 1947 წელს³ და ბოლოს 1987 წელს.⁴ ბოლო ორ გამოცემაში ის თეიმურაზ ბატონიშვილის პიესასთან „სამსახეობა რაინდისა“ ერთადაა დაბეჭდილი. აღსანიშნავია, რომ მამარდაშვილის ციფრული ბიბლიოთეკაში ეს პოემა ასეა გამოქვეყნებული: „ტროადის დარღვევა. (საქართველოს მეფის ძის თეიმურაზისა) მესამის ვაშლის განმარტება“. მესამით შეცვლილია მეხადე (როგორც

¹ თეიმურაზ ბატონიშვილი მისი მოწაფის, მარი ბროსეს წარდგინებით, 1837 პეტერბურგის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრად იქნა არჩეული.

² „ცისკარი“, 1860, სექტემბერი, ტომი მესამე, წელიწადი მეოთხე, ტფილისი, კერესელიძის ტიპოგრაფიაში, 1-39.

³ იორდანიშვილი 1947.

⁴ ბაგრატიონი 1987.

ჩანს, გაურკვევლად მიჩნეული), არადა ეს პოემა თეიმურაზ ბატონიშვილმა დაწერა განსამარტებლად თავისი არასრულად შემორჩენილი პიესის „სამსახეობა რაინდისა“, რომლის ერთ-ერთი მოქმედი პირი ენაკვიმატი, მართლისმთქმელი, ქართული ზეპირსიტყვიერების კარგი მცოდნე და რეალობის ადეკვატურად აღმქმელი ხუმარა მეხადეა („მჭევრმეტყვე ხუმარი“, „გამოცდილი აზნაურობითსა ხუმრობასა შინა, ხელოვან მეპასუხე“)⁵. პიესის ადრესატმა – გრიგოლ დადიანმა ვერ გაიგო ოქროს ვაშლი რა მოსატანი იყო ამ პიესაში და თეიმურაზმა ასახსნელად ხელმეორედ გაგზავნილ თავის პოემას ასე წარუმძღვანა: „ეს ცუცნა რაღაც გამოგეგზავნა, ისევ უკავნვე მომირთმევია/ მიკვირს, გონიერს ოდიშარს კაცსა ვაშლისათვის ვერ შეგიმჩნევია./ განმარტება არს მეხადის ვაშლისა, ვინძლო განაგო მიზეზი კვლავ აშლისა“.⁶ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ნაკლულ და დაუსრულებულ პიესაში გარდა რამდენადმე ირონიულად ნახსენები „ვაშლი ოქროისა“, გვხვდება სხვა ანტიკური მითოლოგიური სახელები და რომლებიც ზოგჯერ არცთუ მთლად ორგანულად არის დაკავშირებული პიესის სიუჟეტთან; ალბათ, ამიტომაც ვერ მიხვდა გრიგოლ დადიანი, რა იყო „ოქროს ვაშლი“; თუმცა არასრულად მოღწეული პიესის სიუჟეტის შეფასება ჭირს,⁷ მაგრამ ერთი უდავოა, თეიმურაზ ბაგრატიონის ეროვნული

⁵ მეხელი, ელენე მეტრეველის აზრით, ჰიმნოგრაფ მემუსიკეს უნდა ნიშნავდეს (მეტრეველი 1966, 160).

⁶ ბაგრატიონი 1987, 176.

⁷ აკლია მეორე მოქმედების (სახეობის) დასასრული და მესამე მოქმედება, სათაურის თანახმად, ის სამოქმედოებთან – „სამსახეობა“ – პიესად იყო ჩაფიქრებული.

სულისკვეთების პიესა „სამსახეობა რაინდისა“⁸ აქტუალური აღმოჩნდა დღემდე. პიესის ყველა პერსონაჟი რუსოფილ ვინმე თავქვაძეს, რომელსაც „გიორგიის ანბანიც არ ესმის“ (150 სტრ.) დასცინის: „ვარდი და ია დასჭნენ უცხონი“ (163 სტრ.) და სამშობლოსა და სარწმუნოების სიყვარულისკენ მოუხმობს. როგორც ავტორის მინაწერიდან ჩანს, ეს პიესა არის „სამაგალითო, სასახიობე ალიგორებრი“ და დაწერილია იმისთვის, რომ: „ყრმასა შთაბეროს ერთგულება მამულისა და სიყვარული კვართისა, რომლისა მადლსა მეფობა მეფობა ჩვენი განუმტკიცებდესო“ (151 სტრ.), პიესას რეფრენად გასდევს წარსულის, სახელდობრ, დავით აღმაშენებლის ღვაწლის განდიდება.⁹

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოკვლეულია, რომ „სამსახეობა რაინდისა“, რომლის განმარტებაა პოემა „ტროადის დარღვევა ანუ მეხადის ვაშლის განმარტება“ თეიმურაზ ბატონიშვილის ორიგინალური პიესაა, მიუხედავად იმისა, რომ თავად თეიმურაზი ამ პიესის წინასიტყვაობაში წერს: დაწერილია „უძველესთა ჩვენთა მთხზველთაგან საუცხოოდ შეთხზული“ და „პოვა მახლობელსა ამას შინა ჟამსა ძველთა ქართველთა მთხზველთა წიგნთა საუნჯესა შინა ქვემოსა ივერიასა“. ს. იორდანიშვილი,¹⁰ ს. ცაიშვილი, ტრ. რუხაძე ამ პიესას თეიმურაზისულად მიიჩნევენ:¹¹

⁸ ლევან გოთუამ გადასახლებაში დაწერა იმავე სათაურის პატრიოტული პიესა „სამსახეობა რაინდისა“ (1946), რომელიც დაიდგა რუსთაველისა და მარჯანიშვილის თეატრებში.

⁹ „სახელოვნად გმირი, გმირულად მკვდარი, ანათებს, ბრწყინავს, არ არის მკვდარი, მკვდარი (155 და ა.შ.);

¹⁰ იორდანიშვილმა თავდაპირველად „სამსახიობა რაინდისა“ ანონიმი ავტორის პიესად მიიჩნია (იორდანიშვილი, 1947: IV).

¹¹ „თეიმურაზ ბატონიშვილი თითქმის ყოველ მის ნაწერს „ანტიკად“ აცხადებს, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია არ დავუჯეროთ მას... ეს ლიტერატუ-

რაც შეეხება ამ პიესის დამატების „ტროადის დარღვევის“ ავტორის ვინაობას, ეს თავიდანვე ხელნაწერში მინაწერით დაზუსტებულია, რომ თეიმურაზს ეკუთვნის.¹² ე.ი. ამ პოემის ავტორი გარკვეულია, მაგრამ გასარკვევია ტროის ომის ტრადიციული მითოლოგიისგან განსხვავებული ტროის ომის პირველი ქართული პოემის ავტორმა რა წყაროები გამოიყენა მის შესაქმნელად.

პოემისათვის „ტროადის დარღვევა ანუ მეხადის ვაშლის განმარტება“, რომელიც ტროის ომის თითქმის მთელ მითოლოგიურ ციკლს მოიცავს, ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევარებს სათანადო ყურადღება არ მიუქცევიათ, შესაძლოა იმიტომ, რომ ის დამატებაა „სამსახეობა რაინდისა“ და როგორც პირველი ქართულ პიესის დამატება მისგან განუყოფელ ერთ მთლიანობად აღიქმება, მით უფრო რომ ორივეს პათოსი ეროვნული სულისკვეთებაა.

თეიმურაზ ბატონიშვილმა (1782-1846), გიორგი XII-ის – ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის (1798-1800) პირველი ქორწინებიდან ნაბოლარა ვაჟმა, ბევრი იბრძოლა რუსეთის მიერ გაუქმებული სამეფო ტახტის კანონიერი მემკვიდრის, თავისი ძმის დავითისთვის დასაბრუნებლად: ჯერ რუსეთის მიერ გუბერნიად გამოცხადებულ საქართველოში სცადა თანამზრახველების შემოკრება, მერე სპარსეთში გადავიდა და

რული ხერხი ახალი არაა; თეიმურაზზე ბევრად უფრო ძველი ქართველი ავტორები იქცეოდნენ ასე: თავიანთ ნაწერებისათვის მათ რომ უფრო მეტი ძალა მიეცათ, მათ რომელიმე გამოჩენილ მწერალს მიაწერდნენ, ან ძველ დაუნჯე ბულ ამბად გაასაღებდნენ“ (რუხაძე 2011: 256).

¹² „ეს პოემა შევთხზე მეფის ძემ თეიმურაზმან პოეტიკურად,/ გრიგოლისათვის, ჩემის დისწულის; დადიანის ძის, ვინ არს ლექსთ მწყურად,/ მე მისთვის შრომას არა ვრიდებ თავს; რადგან გულით ვარ მისდამი მსურად./ ვსასოებ ამ ღვაწლს არ შეურაცხჰყოფს; ხშირად წარმოსთქვამს რიტორიკურად“.

რუსეთ-სპარსეთის ომში აქტიურად იბრძოდა რუსეთის წინააღმდეგ, სპარსეთშივე დასახმარებლად მიმართა ოსმალეთს, ინგლისს, საფრანგეთს. როცა აქაც იმედი გადაეწურა, რუსების მიერ მის გადმოსაბირებლად გამოგზავნილი გამზრდელის წაქეზებით სპარსელებს გამოეპარა (1810) და საქართველოში დაბრუნებული რუსეთს, პეტერბურგს გაემგზავრა ოჯახსა და მხლებლებთან ერთად, სადაც უკვე ცხოვრობდა მისი ძმა – უტახტო სამეფოს ტახტის კანონიერი მემკვიდრე დავითი.

რუსეთს ძალდატანებით შეფარებულმა¹³ და პოლიტიკურად უუფლებო ქვეყნის ტახტის ნომინალურმა მემკვიდრემ და ბაგრატიონთა სამეფო კარმა პეტერბურგში დიდ სამეცნიერო და ლიტერატურულ საქმიანობას მიჰყვეს ხელი და ინდივიდუალური, თუ კოლექტიური იდენტობის ფუნქცია მთლიანად სიტყვიერ ხელოვნებას დააკისრეს.

თეიმურაზ ბატონიშვილმა შემოიკრიბა პეტერბურგში მოღვაწე ქართველი მწიგნობრები, დაუკავშირდა რუს მეცნიერებს, პოეტებს, თავის მოწაფე მარი ბროსესთან ერთად შექმნა პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლა; როგორც მარი ბროსე აღნიშნავდა: „(მისი) მიზანი არის თავისი შრომით უკვდავყოს ხსენება თავისი ერისა, რომლის მღაბალ მოწაფედ, სვინდისის ქვეშ უნდა ვთქვა – აღვიარებ ჩემს თავს“.¹⁴ სწორედ თავისი ერის უკვდავყოფით თეიმურაზ ბატონიშვილზეც თამამად შეგვიძლია გავავრცელოთ მის უფროს ძმაზე, განმანათლებელ-ენციკლოპედისტი იოანე ბატონიშვილზე ნათქვამი

¹³ რუსეთმა დაარღვია გიორგი მეფესთან დადებული პირობა და შექმნა ახალი მანიფესტი, რომელიც ითვალისწინებდა საქართველოდან სამეფო დინასტიის რუსეთში, კერძოდ კი, პეტერბურგში გადასახლებას, სადაც რუსეთის იმპერია, დაპირებისამებრ, იზრუნებდა საქართველოს სამეფო კარზე.

¹⁴ მესხია 1939, 19.

გერონტი ქიქოძის სიტყვები: “მეცხრამეტე საუკუნის ზღურ-ბლზე დგას ადამიანი, რომელიც შეიძლება მწერალი სრულიადაც არ გამხდარიყო, თუ ბედს მისთვის უფრო ფართო სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზი არ წაერთმია. ერთ-ერთი ყველაზე ვაჟკაცური იარაღის – ხმლის გაცვლა ბატისფრთის კალამზე აღვილი არ უნდა ყოფილიყო ბაგრატიონის გვარის უფლისწულისათვის, რომლის წინაპრები საქართველოს სამეფოს მეთაურობდნენ როგორც მისი ძლიერების და აყვავების, ისე ტრაგიკული განსაცდელის ეპოქაში”.¹⁵

თეიმურაზ ბატონიშვილს საქართველოს ტრაგიკული განსაცდელის ჟამს მოუწია ცხოვრება, როცა პირადი ცხოვრება (რუსეთ-სპარსეთის ომში სპარსეთის სარდალმა ანას I ხარისხის ორდენი მიიღო) და ქვეყნის ძნელბედობა (ქართლ-კახეთის რუსეთის გუბერნიად ოფციალურად გამოცხადება) ერთმანეთს გადაეჯაჭვა; „თუმცა სიმართლე რომ პირუთვნელად ითქვას, ქართველი საზოგადოება ჩრდილოეთის ხიბლმა აღრევე მოიცვა, ქართველი საზოგადოების ცნობიერებაში რუსეთი პოლიტიკურად, კულტურულად და რელიგიურად ბევრად აღრე გაბატონდა, ვიდრე ქვეყნის სამხედრო ოკუპაცია მოხდებოდა... რაც ღრო გადიოდა, – დაპყრობამდეც და, მით უმეტეს, დაპყრობის შემდეგ, ამ საზოგადოების უმრავლესობისათვის (ზოგისათვის-ნებაყოფლობითა და სიხარულით, ზოგისათვის – გარდაუვალობის შეგნებით, ზოგისათვის – იძულების წესით) რუსეთი ჩვენს ხვედრად იქნა აღქმული...“.¹⁶ თუ თეიმურაზი უხალისოდ, მაგრამ მაინც ბედს დანებდა, შინაგან ემიგრაციას – მეცნიერებას და მწერლობას შეეფარა, სხვა ბატონიშვილები

¹⁵ ქიქოძე 1958, 76.

¹⁶ ლაღანიძე 2010, 7.

ამკარად გამოხატავდნენ რუსეთის იმპერიით აღტაცებას;¹⁷ თუმცა არც იმის დავიწყება ხამს, რომ რუსეთის მოწინავე კულტურული საზოგადოების მეშვეობით ეზიარებოდნენ ქართველები ევროპულ იდეებსა და პრობლემატიკას.

იძულებით სამშობლოდაკარგული ქართველებისთვის ეროვნული იდენტობისა და ნაციონალიზმის ერთადერთ ნავსაყუდელად ეთნო-კულტურული ფაქტორები იქცა¹⁸ და თეიმურაზმაც, პირველ რიგში, იდენტობისთვის რელევანტურ, ერთიანობისა და გამორჩეულობის იდეაზე დაფუძნებულ კულტურულ მეხსიერებას მიმართა,¹⁹ ქართველებისთვის კანონიზებული, მარად აქტუალური კულტურული ტექსტი²⁰ „ვეფხისტყაოსანი“ გამოსცა (1841)²¹ და გამოიკვლია კიდეც (თეიმურაზ ბაგრატიონი, 1960), რითაც დრმა კვალი დაამჩნია რუსთველოლოგიას. თეიმურაზ ბატონიშვილმა თავად განმარტა „ვეფხისტყაოსნის“ მნიშვნელობა ქართველი ერისათვის: „ესე უკვე წიგნი ლექსთანი ვეფხისტყაოსანი ყოველთა ქართველთა სიბრძნის მოყვარეთა შორის უმეტეს ყოველთა ზედა სხვათა ბევრთა თხზულებისაგან არს უმეტეს მოწონებული, ვინაიდგან ქართულსა ხარაკტირსა ზედა არს შეწყობილი. ხოლო მოლექსეობას შინა რუსთაველი არცა ბაძავს ბერძენთა, არცა სპარსთა, არამედ აქვს მას მხოლოდ აღრჩეულ ლექსთა თვისთა შეთხ-

¹⁷ „კარგი მოწყალე ხელმწიფე გვყავს და არ შეიძლება მოწყალებით არ მოგვხედოს“ ან „კარგი ხელმწიფე გვყავს, შენმა მზემ“ (ასათიანი 1936, 250); „ღმერთმან არ გიტევათ დაცემად და მოგივლინათ თქვენ შემწედ ჩრდილოდთ კერძოდ მხედარნი“ (ბატონიშვილი 1984, 157).

¹⁸ ნაციონალური იდენტობის განსაზღვრისათვის იხ. სმითი 2004, 36.

¹⁹ კულტურული მეხსიერების შესახებ იხ. Assmann 1988, 15.

²⁰ კულტურული ტექსტის რაობისათვის იხ. Assmann 1991, 289.

²¹ დავით ჩუბინაშვილსა და მარი ბროსესთან ერთად.

ზვისათვის საკუთარი ქართული ხარაკტირი და ჩვეულება, გინა ზნეობა“.²²

ქართველების ნაციონალური ეპოსის გარდა მრავალმხრივ მეცნიერსა და მკვლევარს თეიმურაზ ბატონიშვილს ყურადღების მიღმა არ დარჩებოდა ჰომეროსის მსოფლიო ეპოსი, რომელიც მსოფლიოს სხვა ხალხებთან ერთად ქართველებისთვისაც კარგად იყო ცნობილი.²³ ამის დასტური ტროის ომისა და ჰომეროსის სახელის ხშირი ხსენებაა ძველ ქართული ლიტერატურაში²⁴.

ფრანგი ქართველოლოგის მარი ბროსეს ცნობით ქართველ ენციკლოპედისტ იოანე ბატონიშვილს (1768-1830), თეიმურაზის უფროს ძმას, უთარგმნია ჰომეროსის „ილიადა“, რომლის კვალი არსად ჩანს; ხელნაწერთა ფონდებში დაცულია ტროის გადმოცემები: „შემოკლებული მოთხრობა“ („საქმეთათვის ბრძოლათა ტროადისათა“) და „მოკლე ისტორია ტროადის დარღვევის შესახებ,“ რომელიც გვიღო დე კოლუმნას (XIII ს.) პოპულარული რომანის

²² ბარამიძე 1958, 65.

²³ ჯერ კიდევ VII სუკუნიდან ვიდრე XIX საუკუნემდე, მოხსენიებულია ჰომეროსი და მისი პოემები – „ილიადა“ და „ოდისეა“ ძველ ქართულ ორიგინალურ, ნათარგმანებ, ფილოსოფიურ, ისტორიულ ნაშრომებში და სქოლიონებში. ასევე „ილიადის“ ცალკეული სტრიქონები ქართულ ენაზე თარგმნილსა თუ ძველ ქართულ ორიგინალურ თხზულებებში (ასათიანი 1987, 30 მმდგ.; ასათიანი 2021, 82 მმდგ.); ამასთან დაკავშირებით გვინდა გავიხსენოთ ქართველი პედაგოგის, პუბლიცისტის, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრის თეოფილე კანდელაკის (1855-1931 წწ) ნათქვამი: „ვგონებ ჩვენს ძველ მწერლებს აღარფერი დარჩომიათ, რომ ქართულ ენაზედ არ გადმოეკეთებინოსთ და არ გარდაეცესთ თავიანთ ჩამომავლობისთვის.“ (კანდელაკი 1879, 3).

²⁴ ქართულ ფოლკლორშიც რუსთაველის „ვეფხისტყაონის“ სიუჟეტებთან ერთად ხშირად გვხვდება ჰომეროსის პოემების მოტივები (ჩიქოვანი 1971, 132).

„ტროას დაცემის ისტორიის“²⁵ რუსულიდან თავისუფალ თარგმანს უნდა წარმოადგენდეს;²⁶ 1794 წელს სარიდან ჩოლოყაშვილს და გაიოზ რექტორს კი უთარგმნია ფრანცისკ ფენელონის ცნობილი რომანი „ულისეს ძის თელემაქის თავგადასავალი“. ოდისევსის შვილის, ტელემაქეს თავგადასავალი; ასევე ცნობილია ალექსანდრე ცაგარელის მითითება ხელნაწერზე „ომეროსისა ილიადა, ნათარგმანები ბერძნული ენით ივანეს მიერ მარტინოვისა. ს. პტ-ლი. სტამბასა შინა საგამგებლოდსა საეროდსა განათლებისა ჩყკგ (1823) და ჩყვე (1825) წელსა,“ მინაწერი ქართულ ენაზე მთარგმნელად ასახელებს იესე გარსევანიშვილს, რომელსაც პროზაულად ჰომეროსის „ოდისეაც“ უთარგმნია.²⁷

სწორედ ასეთი საყოველთაოდ ცნობილი ტროის დაცემის ამბავი აირჩია თეიმურაზ ბატონიშვილმა პოემა „ტროადის დარღვევა ანუ მეხადის ვაშლის განმარტება“ საქართველოს თანადროული ვითარების ალეგორიული ასახვის თემად, რომელიც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პიესის „სამსახეობა რაინდისა“ განსამარტებლად დაწერა.

ეს პოემა თეიმურაზის ნაწარმოებთა აღწერილობაში²⁸ მხოლოდ სათაურით, თეიმურაზ ბატონიშვილის შემოქმედებისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო ლიტერატურაში კი გაკვრითაა ნახსენები, რამაც, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრა ჩვენი დაინტერესება ამ პოემით; ინტერესი ასევე გააძლიერა

²⁵ გვიდო დე კოლუმნას ტროის შესახებ რომანი საგფუძვლად დაედო ევროპულ საირაინდო რომანებს.

²⁶ ასათიანი 2021, 89.

²⁷ რუხაძე 1939, 241.

²⁸ იორდანიშვილი 1948.

ახალი ქართული მეცნიერების ერთ-ერთი წინამორბედის²⁹ შემოქმედებისადმი ნაკლებ ყურადღებამაც, რასაც ჯერ კიდევ კორნელი კეკელიძე აღნიშნავდა გულისტკივილით³⁰: თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხრივ შემდგომ პერიოდში მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა,³¹ თუმცა კიდევ ბევრია გასაკეთებელი თეიმურაზ ბატონიშვილის მდიდარი მემკვიდრეობის გამოსამზეურებლად.

რაც შეეხება პოემა „ტროადის დარღვევა ანუ მეხადის ვაშლის განმარტებას“, პირველი, რაც თვალში საცემია, ტექსტის ხელნაწერი თავიდან ბოლომდე დახვეწილი კალიგრაფიითაა შესრულებული³² და ეს არცაა გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ თეიმურაზი ფილოსოფიას, ისტორიასა და ქართულ ენაში განისწავლა თელავის სემინარიის რექტორ დავით ალექსი-მესხიშვილთან, რომელიც ცნობილი მწერალი და კალიგრაფი გახლდათ.

თეიმურაზს ჩინებული განათლება ჰქონდა მიღებული, იცოდა სპარსული, თურქული, რუსული, ფრანგული, ენები³³; ბუნებრივია, ძველი ქართული თარგმნილი და ორიგინალური ლიტერატურის კარგმა მცოდნემ იცოდა ტროის ომის ამბავი,

²⁹ ვახუშტი ბატონიშვილის შემდეგ ყველაზე „დიდი მამულიშვილი“ (შარაძე 1986, 12).

³⁰ „ჩვენდა სამწუხაროდ და სამარცხვინოდ (თეიმურაზ ბატონიშვილის შემოქმედებას) ჯერ მკვლევარის ხელი არ შეხებია“ (კეკელიძე 1933, 54).

³¹ 1960 წ.- განმარტება პოემა „ვეფხისტყაოსნისა“ (ბაგრატიონი 1960); 1972-1974 წწ (შარაძე 1972; 1974); 1983 წ.- თეიმურაზ ბაგრატიონის „ახალი ისტორია“ (ბაგრატიონი 1983); 2012 წ.- „XIX საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა დღიურები“ (XIX საუკუნის 2012); 2021 წ. – განსჯანი არისტოტელისანი სათნოებათა და ბიწათავის (არიტოტელე 2021).

³² „ცისკარი“, 1860, სექტემბერი, ტომი მესამე, წელიწადი მეოთხე, ტფილისი, კერესელიძის ტიპოგრაფიაში, 1-39;

³³ თეიმურაზ ბატონიშვილის სურდა თბილისში გაეხსნათ ლიცეუმი – უცხო ენების შემსწავლელი უმაღლესი სკოლა.

მის უფროს ძმას იოანეს უკვე ჰქონდა თარგმნილი „ილიადა“, მეორე ძმას – დავით ბაგრატიონს ელინური „მითოლოგია“³⁴, რომლის ხელნაწერი თეიმურაზ ბატონიშვილთან ინახებოდა.

როგორც ჩანს, კოლონიალიზმის არტახებში მოქცეული თეიმურაზ ბატონიშვილი მოერიდა საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის პირდაპირ სახელდებას და საქართველოს თანადროული ვითარების ალეგორიული ასახვის საინტერესო მოდელად ტროის დაცემის ამბავი მიიჩნია. ხოლო დაინტერესება ანტიკური სამყაროთი საქართველოში საუკუნეების განმავლობაში რომ არ განელებულა, ამას არა მხოლოდ ჰომეროსის პოემების, არამედ ჰესიოდეს, ესქილეს, სოფოკლეს, არისტოფანეს, მენანდრეს, ბერძენი ფილოსოფოსების, იოანე დამასკელის (VIII ს.) „გარდმოცემის“, ეფრემ მცირის „ელინთა ზღაპრობანის“ (XI ს.), გიორგი ათონელის „დიდი სვინაქსარის“ (XI ს.), გიორგი ამარტოლის „ხრონოღრაფში“ (XI-XII ს.), იოანე პეტრიწის „განმარტებაჲ პროკლესთვმს დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვმს“, სულხან საბას „სიტყვის კონა“, იოანე ბატონიშვილის „კალმასობა“, მითოლოგიური სახელები, პერსონაჟები, სიუჟეტები და მათი განმარტებანი მოწმობენ.

თეიმურაზის ეს პოემა (დაახლ. 678 სტრ.)³⁵ მთელ ტროის ომის მითოლოგიურ ციკლს მოიცავს თავიდან ბოლომდე – *Discordiae malum*-დან, ვიდრე *fuimus troiani, fuit troia*-მდე („არცა

³⁴ „ცნობა ისტორიული და ლეოღრაფიული (ზღაპარსიტყვაობა) შეკრბა რაოდენთამე ძველთა ღმერთებთა (კერპებთა), ელინთაგან ღვთადად აღსარებულთა, თარგმნილი რუსულისაგან, ქართულსა ენასა ზედა, საქართველოს მეფის ძის და რუსეთის ღენერალ-მაიორ დავითისაგან.“ ამ „თარგმანის“ ორიგინალის დადგენის შესახებ დაწვრილებით იხ. ასათიანი 1987, 113.

³⁵ პოემის სტრიქონები დანომრილი არ არის.

ქვეყანა, არცა ქალაქნი, არცა დაბანი, არცა ნაყოფნი,/არცა მეფობა, არცა დიდება.”).

თეიმურაზ ბატონიშვილის ამ არცთუ ნაცნობი პოემის შინა-არსზე მოკლედ შევჩერდებით და ყურადღებას გავამახვილებთ ტროის ციკლის ტრადიციული თქმულებებიდან განსხვავებებზე:

პოემა იწყება ომის საბაბიდან – ოქროს ვაშლიდან, რომელსაც ერისი კი არ შეაგდებს ქორწილში, არამედ ღმერთები ზევიდან ჩამოაგდებენ ტყეში. სამი ქალღმერი – იუნონა, მინერვა და ვენერა³⁶ განსასჯელად თავად მიდიან პარისთან და როგორც ტრადიციული გადმოცემის სხვადასხვა ვერსიამია, იუნონა ყველაზე მბრძანებლობას ჰპირდება, მინერვა – დიდ სიბრძნეს, ვენერა – ყველაზე მშვენიერ ცოლს; პარისი შესაფასებლად ქალღმერთებს ტანთ განძარცვას უბრძანებს. ქალღმერთების გაშიშველების მოთხოვნა პირველად ბერძნულ ლიტერატურაში ლუკიანუსთან მის ფილოსოფიურ სატირაში „ღმერთების დიალოგი“³⁷ არის დამოწმებული. ნაკლებად სარწმუნოა, რომ თეიმურაზი ამ ნაწარმოებს ან ორიგინალში ან ევროპული თარგმანებით იცნობდა, სავარაუდოა, რომ მან ისარგებლა რუსულ ენაზე უფრო ადრე სანკტ-პეტერბურგში გამოცემული იოანე სიდოროვსკის თარგმანით.³⁸

განსხვავებით ტროის ციკლის ტრადიციული თქმულებებისაგან, პარისი მარტო მიდის სატირის ქალაკს, ვენუსის ტაძარში და ელენეს „არამქვეყნიური სილამაზით“, მოხიბლული ღამე მიადგება ციხეს გულოვან თანმხლებთან ერთად,

³⁶ ქალღმერთები რომაული სახელებით არიან მოხსენებული.

³⁷ Lucianus 1896, 20.

³⁸ Разговоры Лукиана Самосатского. / Пер. И. Сидоровского и М. Пахомова. СПб., 1775-1784.

დახოცავს ყველას, ელენეს გამოიყვანს და ტროას წაყვანას შეჰპირდება³⁹.

ციხის აღების ამბები, რომლებიც ჩვენთვის ცნობილ არცერთ ბერძნულ წყაროში არ არის დადასტურებული, პირდაპირ ეხმიანება „ვეფხისტყაოსანს“ ქაჯეთის ციხის იერიშით, ბატალური სცენებით, თუმცა ლექსიკა, ბუნებრივია, დროისდა შესაბამისად, განსხვავებულია („ელენა ესე ვარსკვლავთ გარდამატს ბადრს მთვარეს ჰგავსა“, „მზეი სატრფოი“, „სტირს მარგარიტნი აცვრივნა ცითა ვარდისა ველთა მჭვრეტელთ გულთ მწველმან“⁴⁰ და ა.შ. და ა.შ.).

ელენე წუხს, ტირის, არ ეთმობა პატარა ქალიშვილის დატოვება,⁴¹ მაგრამ ტროის სამეფო კარის გულთბილი მიღება იარას უამებს.⁴² და აქ ვრცელი განსჯაა მიტაცებაზე, როგორც მეფეებისთვის შეუფერებელ საქციელზე (“ბოროტმან განსჯამ სძლო კეთილს...”).

ტროელებისა და ბერძნების სისხლისმღვრელი ბრძოლაში თეიმურაზი ხაზს უსვამს ტროელების უპირატესობას. ჰექტორმა მოკლა ბერძენი მეფეები, რამაც აქილევსი განარისხა. ჰომეროსის „ილიადიდან“ და ჩვენთვის ცნობილი სხვა წყაროებიდან აქილევსის რისხვის მიზეზი ჰექტორის მიერ მისი

³⁹ უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი ანტიკური წყაროს მიხედვით, პარისს ძალით წაუყვანია ელენე (ლიკოფრონი 1921: 107).

⁴⁰ მოთა რუსთაველთან „ვეფხისტყაოსანში“ „ბადრი მთავარის“ მნიშვნელობით გვხვდება სრული მთვარე „მსგავსი მთვარისა სრულისა“- 1034; ასევე სიტყვა სატრფო არსად დასტურდება „ვეფხისტყაოსანში“.

⁴¹ თეიმურაზ ბატონიშვილის ამ პოემაში მხოლოდ ქალიშვილზეა საუბარი, სხვა გადმოცემების თანახმად კი ელენეს ქალიშვილი ჰერმიონე დაუტოვებია, ვაჟი პლეისტენესი კი ძვირფასეულობასა და მხლებლებთან ერთად თან წაუყვანია (Apollodorus 1921, 3, 3; Dracontius 2019, 505, 480).

⁴² მხოლოდ პრიამოსის ბრძენ ძეს (ჰექტორს) და კასანდრას არ მოსწონთ ეს ამბავი, მაგრამ მეფის გამო არ იმჩნევენ უკმაყოფილებას.

მეგობრის პატროკლოსის სიკვდილია. მხოლოდ დიქტის კრეტელთან დასტურდება აქილევსის ჰექტორისადმი სიძულვილის განსხვავებული მიზეზი: პოლექსენეზე შეყვარებულ აქილევსს მათი ქორწინებისთვის ჰექტორმა აქილევსისთვის მიუღებელი პირობები წაუყენა,⁴³ თუმცა თეიმურაზი აქაც თავისი მიზანდასახულობის მიხედვით განსხვავებულ ვერსიას ქმნის და ასევე აგრძელებს: განრისხებულ აქილევსს უნდა ვერაგობით მოერიოს ჰექტორს, რომელიც მას ძალით აღმატება და მუხანათურად კლავს ტროის დამცველს.

არც ჰომეროსის „ილიადაში“, არც ტრადიციულ მითოლოგიაში, არც რომელიმე მითოგრაფოსის ჰიგინუსის „მითებში“,⁴⁴ არც აპოლოდოროსის „ეპიტომაში“⁴⁵ არაფერია ნათქვამი არც ჰექტორის უპირატესობაზე, აქილევსზე აღმატებულ სიძლიერესა და ვაჟკაცობაზე და არც აქილევსის მიერ მზაკვრობით ჰექტორის მკვლელობაზე. ჰექტორი აქილევსზე უფრო ძლიერი არც ჰომეროსის შემდგომდროინდელ ტროის ციკლის ეპოსში – მცირე ფრაგმენტებით შემორჩენილ „ეთიოპიკაში“⁴⁶, რომელიც სხვა წყაროებთან ერთად საფუძვლად დაედო ფსევდო აპოლოდოროსის „მითოლოგიურ ბიბლიოთეკას“,⁴⁷ არც დიქტის კრე(ი)ტელის „ტროის ომის დღიურში“, რომლის ორიგინალის მხოლოდ ფრაგმენტებია ცნობილი⁴⁸; დიქტის კრეტელის თავისი თანადროულობისთვის პოპულარული მითოლოგიური რომანის მსგავსი ამ თხზულება-ფიქციის მიზანი

⁴³ Dictys Cretensis 1872, 3, 1-3.

⁴⁴ Hyginus 1872, 106.

⁴⁵ Apollodorus 1921, 4,7.

⁴⁶ „ეთიოპიკის“ ავტორად არქტინ მილეტელია მიჩნეული.

⁴⁷ Apollodorus 1921.

⁴⁸ შემორჩენილია ამ თხზულების ზედმიწევნით ზუსტი ლათინური თარგმანი Dictys Cretensis, *Ephemeris belli Troiani*.

ტრადიციულისაგან განსხვავებული ტროის ომის ჩვენება იყო. სწორედ ამ თხზულებაში („ტროის ომის დღიური“) აქილევესი ორთაბრძოლაში კი არ კლავს ჰექტორს, არამედ ამორძალების დედოფლის პენტესიასს შესახვედრად წასულ ჰექტორს მზაკვრულად უსაფრდება და კლავს.⁴⁹ ყველაზე მეტ სიახლოვეს თეიმურაზ ბატონიშვილის ეს პოემა დიქტის კრეტელის ამ თხზულებასთან იჩენს, რომელიც, როგორც ტრიფონ რუხაძემ დაადგინა, 1780 წელს გაიოზ რექტორს უთარგმნია რუსულიდან.⁵⁰

ტრადიციული თქმულებებიდან განსხვავებულია ჰექტორის დატირებაც. ტროა გოდებს. ჰექტორი ლუსკუმაში ჩაასვენეს და ფეხზე დააყენეს ხელში ხმლით, რაც სიმბოლურად დამარცხებულის დაუმარცხებლობას და მკვდრისაც კი დაუმორჩილებლობასა და საბრძოლო შემართებას უნდა გამოხატავდეს. ეს პასაჟი რამდენადმე იმეორებს პიესა „სამსახიობა რაინდში“ ქართველთა ერთიანობის ისტორიულობის ხაზგასმისას დავით აღმაშენებელზე ნათქვამს: „სახელოვნად გმირი, გმირულად მკვდარი, ანათებს, ბრწყინავს, არ არის მკვდარი, მკვდარი“. ამ ეპიზოდს ორგინალურად ჩავთლიდით, რომ არა⁵¹ აქილევესის მიერ ჰექტორის მოკვლის შემდეგ, ჰექტორის დატირების აღწერა: „მოქსოვეს ტალავერი დიდი ოქროსი და მუნ გვამი ღექტორისა მოკაზმული ყოვლითურთ ბრძანა მეფემ დაჯდომად, და ზეთნი კეთილ სუნნელოვანი წაუსონ მას რათამცა გვამი ღექტორისა ხრწინელებისაგან უვნებლოდ ეგოს და იჯდა გვამი აგი პირით კერძო ბერძენთ მხედრობისაკენ ხმაღ ხელ მიწვდილი, რათამცა ბერძენთ შემომჭრე-

⁴⁹ Dictys Cretensis 1872, 3, 15.

⁵⁰ რუხაძე 1960, 231.

⁵¹ კან[დელაკი] 1879, 3.

ტელთა მისდა აწვიოს რისხვა“, განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილის ზემოხსენებულ პოემაში ჰექტორის გვამი კი არ დააყენეს, დასვეს.

ტრადიციული თქმულებებისგან განსხვავებით აქილევსი ბრძოლას პოლიქსენიას გამო განერიდება. ბრძოლას ჩამოცილებულ აქილევსს ულისე აცდუნებს, ბრძოლაში ჩააბამს და იგი კლავს „მუხთლობით“ პრიამოსის შვილს ტროილს;⁵² ჰექტორის ვაჟკაცობით გამორჩეულ ძმას დეიფებოსს, რომელმაც, ჰომეროსის „ილიადას“ მიხედვით, პარისის სიკვდილის შემდეგ იძულებით ცოლად შეირთო ელენე, კლავს პალამედესი,⁵³ პარისი კი – პალამედესს. პალამედესის ასეთი აღსასრულის ამბავი ტრადიციული ტროის თქმულებების ციკლისთვის უცნობია, ყველგან პალამედესს ოდისევსი სხვადასხვა მიზეზის⁵⁴ გამო მტრობს, ღალატში სდებს ბრალს და სასიკვდილოდ წირავს.⁵⁵ გვიდო დე კოლუმნას ქართულ თარგმანშიც ოდისევსი მტრობს პალამიდეს (პალამედესს), ოღონდ სხვა მიზეზით – თითქოსდა აგამენონისთვის ძალაუფლების წართმევის მოსურნე აქილევსს პალამედესი ეხმარება.

პოემაში ტრადიციულისგან განსხვავებულია აქილევსის აღსასრულის გადმოცემა. აქილევსი იტანჯება თავისი მეცდომის გამო და კვლავ ითხოვს პოლიქსენეს ხელს. დედოფალი ჰეკუბა იხმობს მას აპოლონის ტაძარში, სადაც

⁵² აპოლოდორეს მიხედვითაც ტროილს (ტროილოსს) აქილევსი კლავს, ტროილოსთან დაკავშირებით სხვადასხვა ვერსია არსებობს, თუმცა ყველა ვერსიაში ტროილოსი აქილევსის მსხვერპლია.

⁵³ Quintus Smyrnaeus 1955, 14, 193-240; Dracontius 1874, 622-625.

⁵⁴ ოდისევსის პალამედესის მიმართ სიძულვილის მთავარი მიზეზი, როგორც ცნობილია, ოდისევსის ტროის ომში მონაწილეობა გახლდათ. ოდისევსს არ უნდოდა ტროაზე საღამუროდ წასვლა და თავი მოიგიჟიანა, მაგრამ პალამედესმა გაამყდავანა მისი სიცრუე, რაც ოდისევსმა მას არ აპატია.

⁵⁵ Apollodorus 1921, 3, 8; Vergilius 1900, 2, 8.

ჩასაფრებული პარისი მეომრებთან ერთად მას სიცოცხლეს გამოასალმებენ. ეს ვერსია დამოწმებულია მხოლოდ ჰიგინუსის „მითებში“.⁵⁶ აქილევსს მოჰყვება ნესტორის ძე ასტილოდ, რომელსაც ასევე მოკლავენ და ფრინველთ საჯიჯგნად გადაადგდებენ. თუმცა ჰიგინუსთან არაფერია ნათქვამი ნესტორის ძის ასტილოსის⁵⁷ შესახებ.⁵⁸

ეს პოემა აქილევსის სიკვდილის გადმოცემისას ასევე განსხვავდება ქართულად თარგმნილ ტროის ომის „შემოკლებულ თხრობისგან,“ სადაც აქილევსი კი არ კლავს დეიფობოსს, არამედ პირუკუ, დეიფობოსი (დიფოვო) კლავს აქილევსს.⁵⁹

თეიმურაზ ბატონიშვილის პოემაში ტრადიციულისაგან ასევე განსხვავებულია მამაცურად მებრძოლი პარისის სახე⁶⁰. პარისი აიასს შეებრძოლება და ორთაბრძოლაში ორივე იღუპება. ჰომეროსთან და ტროის ომის ციკლის ტრადიციულ მითოლოგიაში პარისს კლავს ფილოქტეტესი, ტროის ომის ბოლოს პარისი აპოლონის დახმარებით კლავს აქილევსს და ფილოქტეტესის მომაკვდინებელი ისრით დაჭრილი პარისიც მალე კვდება.

⁵⁶ Hyginus 1972, 110.

⁵⁷ ანტილოქოსი, თრასიმედესი, ასევე ტროის ომის გმირი, პისისტრატოსი, ტროის ომის ციკლის ტრადიციულ მითოლოგიაშიც ნესტორის ვაჟიშვილებია.

⁵⁸ სავარაუდოდ ასტილოსი ანტილოქოსის, (დავით ბაგრატიონის მითოლოგიაში. ამ სახელის ასეთი ფორმაა დამოწმებული-ანტილოკ) ტროის ომში აქილევსის უახლოესი თანამებრძოლის, ნესტორის ვაჟიშვილის სახელის მცდარი დაწერილობა უნდა იყოს.

⁵⁹ „ხოლო დიაფოვოს მოეხვია ზაკვთ აქილევს და ამბორს უყოფდა მას და ეტყოდა ვითარმედ ო სასურველოი სიძეო ჩემო და ქმარი ტკბილისა დისა ჩემისაო, და აქებდა და შეასხმიდა იგი სიქველესა და მხნეობასა მისსა, და ვითარცა მოხვეულიყო დიავოკას აქილევსი.... და დასცნა გულსა აქილევსისასა და განგმირა იგი“ (ასათიანი 2021, 124).

⁶⁰ პარისის სიმამაცეს ტრადიციული ტროის ომის თქმულებები არ იცნობს.

პოემაში კლასიკური ტრადიციული თქმულებებისგან განსხვავებულია ტროის აღების გადმოცემა: ბერძნებმა მუხთლობას მიმართეს, მოღალატე იპოვეს, მელასავით ცბიერი ულისე ანტენორსა⁶¹ („გველმან“) და ენეასს („ჰყვეს გესლთ მთხვეულებმათ“) მეფის ნაცვლობას შეჰპირდა. თუმცა პრიამოსისგან განდგომისათვის ანტენორისთვის პრიამოსის ნახევარი ქონების გადაცემაზე და ენეასისთვის სახლულის ხელშეუხებლობაზე გადმოგვცემს დიქტის კრეტელიც.⁶² გვიღო დე კოლომნას „ტროის ისტორიის“ ქართულ თარგმანშიც ტროის სამეფოს დაცემის მიზეზად ანტენორი და ენეასია დასახელებული. თეიმურაზ ბატონიშვილის პიესა კი გრძელდება შეგონების გრძელი ტირადით (14 სტრ.) ღალატის უღირსობაზე.

თეიმურაზ ბატონიშვილის პოემაში ასევე განსხვავებულია ტროის უსაფრთხოების სიმბოლოს – პალასის საკვირველი ქანდაკების (პალადიონის) მოტაცების აღწერაც. პალადიონის გადაცემაზე მისი მცველი ქურუმი ტონტო ჯერ ენეასსა და ულისეს არ სთანხმდება. ტროის ომის ციკლის სხვა წყაროებით კი პალადიონს დიომედესი და ულიქსესი,⁶³ ან ატენორი იტაცებს;⁶⁴ მაგრამ შემდგომ ტონტო ოქროს დახარბდება და პალადიონს გადასცემს „ადივსო გული თვისი უძღები მოიღო მისცა პალადა მყისად.“ გაბრიყვებულმა პრიამოსმა ანტენორს და ენეასს მიანდო შერიგება. ბერძნებმა დიდძალი ოქრო მოითხოვეს, მაგრამ გულში „სიმუხთლუ“ ედოთ. დიდი ცხენი ააგეს და შიგ ჩასვეს სინონი, რომელსაც უნდა ენიშნებინა

⁶¹ ანტენორი – ტროელი მოხუცი, პრიამოსის მეგობარი და მრჩეველი, ტროის დამცველი მრავალი ვაჟკაცის მამა; ელენეს მენელაოსისათვის გადაცემის და ომის დასრულების მომხრე.

⁶² Dictys Cretensis 1872, 4, 22.

⁶³ Vergilius 1900, 2, 168.

⁶⁴ Dictys Cretensis 1872, 5, 8.

ბერძნებისათვის შეჭრის დრო,⁶⁵ ამას მოსდევს ისევ შეგონება სინდისიერებაზე (4 სტრ.). ტროის ომის ტრადიციული მითოლოგიით ოდისევსის (ან კალქასის) რჩევით აგებულ ხის ცხენში ბევრი ბერძენი მეომარი იჯდა, სინონი კი ბერძნების მიერ ტრელებთან მზაკვრულად შეგზავნილი კაცია, რომელიც იყოლიებს ტროელებს ცხენი ქალაქში შეიყვანონ.⁶⁶ თეიმურაზ ბატონიშვილის პოემაში კი სინონი ანიშნებს ბერძნებს შემოჭრას,⁶⁷ რის შემდეგაც აქაველები წვავენ ტროას და ჟლეტენ ყველას.

მეფის ასული პოლიქსენიას მოკვლა პირუსის მიერ აქილევსის საფლავზე ევრიპიდეს მონათხრობს იმეორებს,⁶⁸ მაგრამ, ევრიპიდესგან განსხვავებით, გაგიჟებული ჰეკუბას ქვებით ჩაქოლვა და ქვის ტაგრუცის აღმართვა ოვიდიუსის „მეტამორფოზებს“ მიჰყვება, რომელსაც, თეიმურაზ ბაგრატიონი, სავარაუდოდ, რუსული თარგმანით იცნობდა.⁶⁹

დასასრულს, თეიმურაზი მოკლედ, მინიშნებით (*sapienti sat*) სხვებისგან განსხვავებულად აღწერს, მოღალატეებმა როგორ ზღვეს „მიგითხრათ კვალად შინა გამცემნი რაი მიიღეს ბერძენთგან ნიჭად“⁷⁰, ანუ ღმერთებმა როგორ დასაჯეს ორპირები. ანტენორი მოკლეს, დაჯილდოების ნაცვლად წაართვეს სიმდიდრე, შვილები მონებად აქციეს, ენეასი გააგდეს. მგლებივით დააცხრენ ბერძნები ტროელთ სიმდიდრეს,

⁶⁵ როცა ტროელები „ღვინით და ძილით დამძიმდებოდნენ.“

⁶⁶ Vergilius 1900, 2, 60.

⁶⁷ სხვა წყაროს მიხედვით შემოჭრის ნიშანი ბერძნებს ელენემ მისცა (Hyginus 1872, 249)

⁶⁸ Euripides 1994, 220.

⁶⁹ Превращения Овидиевы с примечаниями и историческими объяснениями, или Похождение языческих богов и полубогов от начала мира... Перевел с франц. К. Рембовский. Т. 1-3. М., 1794-1795.

⁷⁰ სულხან-საბა ნიჭს ასე განმარტავს: „უფალთა მიერ საბოძარი.“

ერთმანეთს დაერივნენ „ღვთის გამრისხებელი უწყალოები“. ბერძენთა ვერცერთი მეფე ვერ გადარჩაო, უწყალო ბერძნებმა საკადრისი მიიღესო – ზოგი ბრძოლაში დაიღუპა (სავარაუდოდ, აიაქსს და პატროკლოსს გულისხმობს), ზოგი შინ ახლობლებმა უსამართლობისათვის დაღუპესო (ალბათ, აგამემნონს გულისხმობს), ზოგს სიკვდილი ზღვასა (ალბათ, აიაქს ოულევის ძეს გულისხმობს) ან ხმელეთზე (აქ, ალბათ, იდომენევსი იგულისხმება) ეწვიაო, ზოგი ტყვედ ჩავარდნილი შეახვდა სიკვდილსო (ალბათ ფენიქსს გულისხმობს), „რაიც დასთესეს უწყალო ბერძენთ იგივე თვითცა მოიმკეს უხვად“ და ისევ შეგონება „სიბოროტითა ამპარტავანი თვითცა მთავივდნეს მთხრებლთ ღრმათან უხვად“, და კრავს და ასრულებს პოემას, რითაც დაიწყო – პირველ მიზეზით ბერძნებსა და ტროელებს შორის ბოროტების გამომწვევი ვაშლით.

ასეთია ტროის ომის ამსახველი პირველი ქართული პოემის შინაარსი. როგორც აღვნიშნეთ, თეიმურაზ ბატონიშვილი ტროის ომის არცერთ თქმულებას ზუსტად არ მიჰყვება, ყველასგან განსხვავებულია. ძნელი სათქმელია, რომელ წყაროს იყენებდა ბატონიშვილი, მით უფრო თუ გავითვალისწინებთ, რომ თეიმურაზის მდიდარი მემკვიდრეობის რაღაც ნაწილი დაიკარგა. უფრო მეტად, როგორც ვნახეთ, თეიმურაზ ბატონიშვილი ითვალისწინებს შუასუკუნეების ტროის ომის პროფანულ გადმოცემებს (დიქტის კრეტელი, გვიდო დე კოლუმნა) და უფრო ნაკლებად ტრადიციულს. მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, არის განსხვავებები, რასაც თეიმურაზ ბატონიშვილის სათქმელი განსაზღვრავს. თეიმურაზ ბატონიშვილმა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების ისტორიული მოვლენა ალეგორიულად ასახა საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის პირდაპირი სახელდების გარეშე. იძულებით რუსეთს

წასულ თეიმურაზს სიცოცხლის ბოლომდე აწვალებდა სამშობლოს ბედი, ტახტის დაკარგვა, მან თავისი გულისტკივილი, პირადი ემოციური განცდა, მწუხარე და გაწბილებული სულისკვეთება უნივერსალურ მითოლოგიურ ჩარჩოში მოაქცია და ალეგორიული დიდაქტიკური პოემა დაწერა სიმართლის, მზაკვრობის, ყველა მოღალატის დასჯის გარდუვალობაზე. ეროვნული პრობლემის ალეგორიული ასახვით გამოეხმაურა პოლიტიკურად, კულტურულად, ენობრივად⁷¹ სამშობლოსგან შორს მყოფი თეიმურაზ ბატონიშვილი ქართველი მამულიშვილების წინაშე მდგარ პრობლემებს და ნაციონალური პოლიტიკის გასატარებლად იდეოლოგიური წინააღმდეგობისთვის მხატვრულ ლიტერატურას მიმართა – გააერთიანა მსოფლიო კლასიკური მემკვიდრეობის (ტროის ომი) და ქართული კულტურული იდენტობის („ვეფხისტყაოსანი“) გამორჩეული ნიმუშები.

თეიმურაზის ჩანაფიქრის კვალად ტროის დამანგრეველი ბერძნები, ალეგორიულად იგივე რუსეთის იმპერია, გამოყვანილნი არიან “განძვინვებულნი ამპარტავანნი უწყალოებით სავსე ბერძენნი”, „უწყალოები“, „მაშინდელს სისხლის მწყურვალნი ფრიად ავგულნი ბოროტ გესლოვანენი, მარადის ღმობას და შეწყალების და სიმშვიდისა გარეგან მძენნი“. ბატონიშვილი კი საკუთარი თავის და სამეფოს დამკარგველი ქართველების იდენტიფიცირებას ტროელებთან ახდენს და ამდენად უპირატესობას ყოველთვის მათ ანიჭებს. ტროელი პარისიც კი, ტროის ციკლის ამსახველ სხვა ნაწარმოებებთან განსხვავებით, დიდგულოვან, სწორუპოვარ ვაჟკაცადაა გამოყვანილი.

⁷¹ პოემა დაიწერა პეტერბურგში 1834 წელს.

თეიმურაზ ბატონიშვილის ეს ორიგინალური პოემა მოწმობს მისი ავტორის დიდ ერუდიციას, ანტიკური ლიტერატურის ნათარგმანები ლიტერატურის, ანტიკური თქმულებების, მითოლოგიური გმირების საფუძვლიან ცოდნას; თეიმურაზ ბატონიშვილმა საკაცობრიო და ეროვნული კულტურული საგანძურის გაერთიანებით შექმნა პოემა, რომელიც, მხატვრული ღირსებით ვერცერთს ვერ შეედრება, მაგრამ დაპყრობილის სულისკვეთებით სამშობლოს ანექსიას არა რეფლექსიის, არამედ ალეგორიის მეშვეობით გამოხატავს.

ბიბლიოგრაფია:

არისტოტელე. 2021. *განჰსჯანი არისტოტელისანი კეთილისათვის და ბოროტისა*, თარგმნილი ლათინთა ენისაგან რუსულსა ზედა ენასა...ხოლო ქართულსა ენასა ზედა გარდმოთარგმნილიქმნა მეფის გიორგის მეათცამეტის ძის თეიმურაზის მიერ; შრომითა და ზედამხედველობითა სოლომონ რაზმაძე გივის ძისათი, თბილისი: iBooks.

ასათიანი, ვალერი. 1987. *ანტიკურობა ძველ ქართულ მწერლობაში*, თბილისი: თსუ-ს გამომცემლობა.

ასათიანი, ვალერი. 2021. *ანტიკური კულტურა ბიზანტია და საქართველო*. თბილისი: ლოგოსი.

ასათიანი, ლევანი. 1936. *ძველი საქართველოს პოეტი ქალები: გამოკვლევა და ტექსტები*. თბილისი: სსრკ მეცნიერებათა აკადემია. საქ.ფილიალი.

ბაგრატიონი (ბატონიშვილი), თეიმურაზ. 1987. *მხატვრული თხზულებები 1782-1846*. შემდგ. ლ. მეფარიშვილი. თბილისი: მეცნიერება.

ბაგრატიონი, თეიმურაზ. 1960. *განმარტება ჰომეა „ვეფხისტყაოსნისა“*. გაიოზ იმედაშვილის რედ., გამოკვლევითა და საძიებლებით, თბილისი: საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამ-ბა.

ბაგრატიონი, თეიმურაზ. 1983. *„ახალი ისტორია“*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლელა მიქიაშვილმა. საქართველოს ისტორიის წყაროები 33. ქართული საისტორიო მწერლობის ძეგლები IV. თბილისი: მეცნიერება.

ბარამიძე, ალექსანდრე. 1958. *შოთა რუსთაველი, მონოგრაფიული ნარკვევი*, თბილისი: საქ. სსრ მეც. აკად. გამ-ბა.

ბატონიშვილი, იოანე. 1984. *კალმასობა*, თბილისი: საბჭ. საქართველო.

იორდანიშვილი, ს., გამომც. 1948. *კატალოგი წიგნთსაცავისა თეიმურაზ ბატონიშვილისა*. თბილისი: საქ. სსრ მეც. აკად. გამ-ბა.

იორდანიშვილი, ს., რედ. 1947. *„სამსახეობა რაინდისა“*. თბილისი: საბჭოთა მწერალი.

კან[დელაკი], თ[ეოფილე]. 1879. *მატიანე ტროადის ბრძოლისა ქართულ ენაზე [1817 წლის ხენლაწერი წიგნი]*. „დროება“, 246, 1-3. ფელტონი.

https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/163817/1/Droeba_1879_N246.pdf

კეკელიძე, კორნელი. 1933. *ქართული ფეოდალური ლიტერატურის პერიოდიზაცია*, ტფილისი: ა.თ. მიასნიკოვის წითელდროშოვანი სტამბა ა/კ. პარტგამომცემლობისა.

მესხია, შოთა. 1939. *თეიმურაზ ბატონიშვილი (ცხოვრება და შემოქმედება)*. თბილისი.

<https://openlibrary.ge/bitstream/123456789/6972/1/Teimuraz%20batonishvilis%20-1939.pdf>

მეტრეველი, ელენე. 1966. „‘მეხელისა’ და ‘მეხურის’ გაგებისათვის.“ *‘შოთა რუსთაველი’*, ისტ. ფილოლ. ძიებანი. თბილისი: მეცნიერება.

რუხაძე, ტრიფონი. 1939. *ქართული ეპოსი გარდამავალი ხანის ლიტერატურაში*. თბილისი: სტალინის სახელობის თბილისის სახუნტის გამომცემლობა.

რუხაძე, ტრიფონი. 2011. *ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია*. თბილისი: უნივერსალი.

სმითი, ენტონი დ. 2004. *ნაციონალიზმი: თეორია, იდეოლოგია, ისტორია*. მთარგმნელი: მარიამ ჩხარტიშვილი. თბილისი: არტანუჯი.

„ტროადის დარღვევა. (საქართველოს მეფის ძის თეიმურაზისა) მესამის ვაშლის განმარტება. „ცისკარი“, 1860, სექტემბერი, ტომი მესამე, წელიწადი მეოთხე, ტფილისი, კერესელიძის ტიპოგრაფიაში, 1-39.

ქიქოძე, გერონტი. 1958. *ეტიუდები და პორტრეტები*. თბილისი: საბჭოთა მწერალი.

ღაღანიძე, მერაბი. 2010. *ძველი და ახალი საქართველოს მიჯნაზე, ლიტერატურული პორტრეტები XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოს საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრების ალბომიდან*. თბილისი: მემკვიდრეობა.

შარაძე, გურამი. 1972. *თეიმურაზ ბაგრატიონი. წგ. I: შემოქმედება*. თბილისი: მეცნიერება.

შარაძე, გურამი. 1974. *თეიმურაზ ბაგრატიონი. წგ. II: გამოკვლევა და ტექსტები*. თბილისი: მეცნიერება.

შარაძე, გურამი. 1986. *„თეიმურაზ ბატონიშვილი.“ ძველი ქართული მწერლობის მკვლევარნი*. თბილისი: თსუ-ს გამომცემლობა.

ჩიქოვანი, მიხეილი. 1971. *ბერძნული და ქართული მითოლოგიის საკითხები*. თბილისი: თსუ-ს გამომცემლობა.

ჯოლოგუა, თამაზ, რედ. 2012. *XIX საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა დღიურები (თეიმურაზ ბაგრატიონი. გრიგოლ ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი)*. თბილისი: ინტელექტი.

Apollodorus. 1921. *The Library*, with an English Translation by Sir James George Frazer, F.B.A., F.R.S. in 2 Volumes. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd.

Assmann, Aleida and Dietrich Hart (eds.). 1991. *Mnemosyne. Forms and Functions of cultural memories*, Frankfurt a/M.

Assmann, Aleida und Dietrich Hart (Hrg.). 1991. *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerungen*. Frankfurt a/M.

Assmann, Jan. 1988. *Kultur und Gedächtnis*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

Dictys Cretensis *Ephemeridos belli troiani*. 1872. Ferdinand Meister (ed.), Lipsiae: in aedibus B. G. Teubner.

Dracontius, Blossius Aemilius. 1874. *Orestes*. Wratislaviae, A. Gosonorsky (Adolf Kiepert).

Dracontius, Blossius Aemilius. 2019. *De raptu Helenae*. Katharina Pohl. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Euripides. 1994. *Hecuba*. Ed. James Diggle. Oxford.

Hyginus. 1872. *Fabulae*. Harvard University.

<http://books.google.com/books?id=mFP1cpQ5CP0C&oe=UTF-8>

Lucianus. 1896. *Dialogi deorum*. Ed. Franciscus Volcmarus Fritzsche. Lipsiae.

https://books.google.ge/books?id=RKcEW4qm1LQC&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Lycophron. 1921. *Alexandra*. London: Loeb Classical Library.

P. Vergilius Maro. 1900. *Aeneis*. Boston: Ginn & Co.

Quintus Smyrnaeus. 1955. *Τὰ μεθ' Ὀμήρου (Posthomerica)*. Cambridge, Mass. and London: Harvard University Press and Heinemann.

Manana Pkhakadze, Ketevan Gardaphadze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

The First Georgian Poem about the *Trojan War*

Key words: Teimuraz Batonishvili, Trojan War, Greek Mythology.

The first Georgian poem about the Trojan War was written by the first Georgian academician Teimuraz Bagrationi (who was voted as an honorable member of the 1837 Peterbug's Imperial Academy of Sciences after a nomination from his student, Mari Brose). When writing about the Trojan War Georgian writers frequently referred to Homer's *Iliad*. From the 7th to the 19th century, Homer's poems the *Odyssey* and the *Iliad* appeared in old Georgian historical and philosophical works, and scholia. Similarly, some *Iliad* quotes can be found in Georgian translations and writings.

An interesting poem by Teimuraz Batonishvili – *The Fall of Troy or Mekhadzes' Apple* – was originally written as an elaboration on his previous work *Three Faces of a Knight* (a piece that is still relevant today which unfortunately cannot be found in full anymore). This is perhaps why the poem did not receive enough attention. The didactic-allegorical poem (423 verses in total) consists of almost the entire mythological cycle of the Trojan War (from *Discordiae malum* to *Fuit Troia, fuimus Troiani*). Batonishvili, who lost his royal title, avoids directly mentioning the Russian empire and instead uses the fall of Troy as an allegory to describe the situation in Georgia at the time. Consequently, he pays less attention to what's regarded as the important episode of the myth and instead focuses on the slyness of the Greeks ("the Great Empire").

In this discussion, we thoroughly examine the first Georgian poem about the Trojan War that differs from traditional myths one encounters on the topic. At the same time, we provide our hypotheses

on the origins and primary sources of the poem. Taken together, this discussion contributes to a better understanding of the complex activities of the great scientist Teimuraz Batonishvili.